

Ծ Ա Ղ Ի Կ

ՄԱՆԿԱՆՅ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Դաստիարակութեան եւ Կրթութեան

ԾԱՂԻԿ ՄԱՆԿԱՆՅը կը հրատարակուի ամէն ուրբաթ օր, ի բաց ամեայ 30 ընկն. եւ 30 լիս ամիսներ: Բաժանորդացիներն է ԿԱՆԻՔԻԿ, Պօլսոյ եւ զաւտաց համար, տարածման 50 ընկն. հինգամսեայ 25 ընկն, երկու եւ կիսամսեայ 15 ընկն. Այլ երկրաց համար 12 ժրմ. խաւանչիւր թիւր կ'արժէ 50 փարա: Գաւառներէն դրամաբույր ալ կ'ընդունուի: Բաժանորդագրութեան համար դիմել առ ՏԵՐԷՆ-Ի խմբագիր Միհրան Ասմազ, Էսկի Ջապրիէ հասցէսի թիւ 61, Նեան Կ. Պերպէրեանի սպարանը:

ՏԱՐԻԱԿԱՆ ԸՆԹԱՑՔ

ՆՈՐ ԸՆԹԱՑՔ

ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՆԻ

ԴԱՍԺ.

ՅՈՐ

Աւտուցիչ. Ըսէ՛, ինչ որ գիտես Յորի կեանքին վրայ:

Աշակերտ.

Աւս. Ի՞նչ խորհրդածե՞լ կուտայ քեզ այս պատմութիւնը:

Աշ. Աստուած պատուհաս կը զրկէ չարերուն զանոնք պատժելու համար, եւ երբեմն ալ կը հարուածէ արդարները զանոնք փորձելու համար:

Աւս. Աշխարհի մէջ մարդիկ շատ տխուր կը դառնան Աստուծոյ արդարութիւնը. չեն կարող առանց զարմանքի տեսնել երջանիկ ամպարիչը եւ տառապեալ արդարը: Եթէ Աստուած այս աշխարհի վրայ իրեն հաւատարիմ եղողները կը փորձէ ուրիշ բանի համար չէ՛ այն բայց եթէ զիրենք առաքի-

նութեան մէջ հրահանգելու եւ իրենց արժանիքը յերեւան հանող նոր առիթ մը տալու համար: Բաց աստի արդարներուն տառապանքը թեթեւ եւ նոցալարձատրութիւնը մեծ պիտի ըլլայ: Չարերուն համար այսպէս չէ: «Տեսայ, կ'ըսէ Ս. Գիրքը, ամպարիչը Լիւանանու մայրիներէն աւելի վեր բարձրացած, անցայ եւ ահա ոչ ես էր: Յարգի նման հովէն քշուեցաւ եւ կամ փոշոյ նման մրրկին չունչէն տարուեցաւ:»

Յորին ընթացքին մէջ չեն գտներ օրինակ մը մեզ համար:

Աշ. Այո՛, Յոր մեզ կուտայ զարմանալի օրինակ մը համբերութեան եւ Աստուծոյ կամաց հպատակութեան: Սա փսեմ խօսքերը, «Տէրը տուաւ, Տէրը առաւ. իւր սուրբ անունը օրհնեալ ըլլայ», պարտին քրիստոնեայք միշտ յիշել երբոր թշուառութեան մէջ ըլլան, եւ շատ մխիթարութիւն պիտի գտնեն:

Աւս. Յորին բարեկամներուն վարմունքին վրայ ի՞նչ կը մտածես:

Աշ. Նեղութեան մէջ գտնուող բարեկամի մը այցելու նպատակին գովելի էր. բայց անզգայ գտնուեզան զինքը յանդիմանելուն համար:

(1) Տես ԹԻ, 12

Ուս. Ամէն անոնք որ կը տառապին, զաւակս, իրաւունք ունին մխիթարուելու ի մէջը: Պարտիմք արգահատել և օգնել անոնց իսկ՝ որք իրենց թշուառութեանը պսոճաւ եղած են: Արագ ըլլանք հաւատալու բարիին և շատ յամր հաւատալու չարին: յետոյ, մեր նմանեաց գործերը դատելէ յառաջ, քննենք մեր խիղճը հան պիտի գտնենք շատ մը պատճառներ ըլլալու համար խիստ մեր անձին նկատմամբ եւ ներողամիտ այլոց նկատմամբ: Ի՞նչ կը հետեւցնես Յորին ինքզինքը իւր բարեկամաց առջև արդարացնելէն:

Աս. Սա կը հետեւցնեմ թէ պէտք է ո՞ր հոգ տանինք մեր համբաւոյն և թէ ներելի է մեզ պատասխանել մեզ դէմ եղած չարախօսութեանց:

Ուս. Այո՛, զաւակս, երբ յանիրաւի կ'ամբաստանուինք, և կ'ամ չարերու զրպարտութեանցը նշաւակ կ'ըլլանք, կրնանք զմեզ պաշտպանել. բայց միշտ չափաւորութեամբ, առանց խստութեան, առանց բարկութեան, առանց կրքի: Յետոյ, երբ ճշմարտութիւնը յերեւան հանենք հանդարտիլ և զմեզ արդարացնելու հոգը Աստուծոյ թողուլ: Յորի պատմութեան մէջ սա պէս խօսք մը ըսիր. «Երանելին Յոր երկու շատ դժուարին բաներ իր անձին վրայ կը միացնէր. մեծ առաքինութիւններ և մեծ հարստութիւն»: Զը պիտի թողում երբեք որ անցնին այս խօսքերը առանց քեզի խորհրդածութեան նիւթ մը հանելու անոնցմէ: Հարստութեան տեսակէտով՝ աշխարհը կրնայ երեք մեծ դասակարգերու բաժնուիլ. անոնք՝ որք շատ ունին, անոնք՝ որք ոչինչ ունին, վերջապէս անոնք՝ որք քիչ ունին, որք այս երկու վիճակներուն միջին դասը կը կազմեն, որք համեստ դիւրակեցութեան մէջ կ'ապրին:

Եթէ շատ ընչից տէր ենք, յիշե՛նք թէ միայն աւանդապահներ ենք այդ ընչից. առատ ողորմութիւն թափենք աղքատաց գոգին մէջ, բարիք գործենք: Ի՞նչ մեծ ուրախութիւն է սրբել արցունքը, յագեցնել անօթութիւնը, արտասուողներն ժպտեցնել և յուսահատելու մօտ եղող սրտերու մէջ յոյսը արծարծել. մատուց հասակէդ, զաւակս, եթէ կրնաս ունեցիլ՝ այդ քաղցր ուրախութիւնը, թո՛ղ բնաւ թշուառութիւն մը զքեզ անտարբեր չգտնայ. ամե՛ն

նուն համար ունեցիլ՝ բարի, վեհանձն եւ զգայուն սիրտ մը: Այն ատեն քեզ համար պիտի ըսեն ինչպէս ըսին Յորին համար, թէ կը միացնէք ձեր անձին վրայ առաքինութիւն և հարստութիւն: Եթէ աղքատ ենք, տանի՛նք մեր աղքատութեանը համբերութեամբ և հպատակութեամբ Աստուծոյ կամաց. նոյն իսկ աղքատութեան մէջ կրնանք ունենալ հոգւոյ մեծութիւն: Զգայրանա՛նք բնաւ տեսնելով այս աշխարհի ինչքերէն մեզ չնորհուած քիչ մաս մը. մանաւանդ բնաւ չի նախանձինք անոնց վրայ որք մեզմէ աւելի ունին. մարդու մը արժանիքը բնաւ չի չափուիր իւր հարստութենէն, այլ իւր տաղանդէն և իւր առաքինութիւններէն: Ըլլանք աշխատասէր, խնայող, առաքինի և մնացեալն Աստուծո՛ւ պիտի հագայ:

Աստուած կուսայ փոքրիկ բռնոց կեք եւ բուս, Համայն բնութեան վրայ կը սփռի Գորա՛ղուք: Վերջապէս, եթէ հին բանաստեղծին երջանիկ չափաւորութիւնը ունեցողներուն թուոյն մէջն ենք, գիտնա՛նք չափաւորել մեր փափաքները, զմեզ երջանիկ գտնելու խելացութիւնը ունենա՛նք, որովհետեւ կ'ապահովեն թէ երջանկութիւնը միայն այդ վիճակին մէջ կը կայանայ:

Կ. Մ. ԱՍԲԱՆԱԶ
Հետեւողութեամբ Օր. Ժիւռնալի

— ❧ —

Ը Ն Թ Ա Ց Դ

ՅԵՐԵՐԵՐԻԹԵԱՆ ԵՒ ՎԵՅԵԼՉԵՐԵՆՈՒԹԵԱՆ(1)

Պ. ՄԱՄԱՐԵՅԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ

ԱՌ ԱՇԱԿԵՐՏՍ ԻՐ՝ ՊՈՂՈՍ ԵՒ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ

1. Նախադասարիւն. — Ժամանակի բաժանումն.

Պ. Մամբրէ. — Ասոնք գիւրին բաներ են. աւելորդ է երկար առեն ծանրանալ անոնց վրայ: Պէտք կ'այ՛ստիրեցունեւ ձեզ ի՛նչ որ արդէն գիտէք. զոր օրինակ՝ թէ բայ մը կրնայ ունենալ երկու ենթադրութիւն: Յովհաննէ՛ս, զրատախտակին առջև գնա՛, գրէ՛ սա բառերը. խորամանկ եմ, և գի՛տ երկու ենթադրութիւն, երկուքն ալ անասնոյ անուն:

(1) Տես թիւ 48

Յովհաննէս (գրեւով) . Աղուէսն ու կատուն խորամանկ են :

Կէտերուն տեղ գրէ՛ք պատշաճ ենթականեր :

ՀՐԱՀԱՆԴ 4.

Ուղղեալ . — 1. (երկու ենթակայ) անգութ են : — Առիւծն ու վագրն անգութ են : — 2. (երկու ենթ.) ամենէն թանկագին մետաղներն են : — Ոսկին ու արծաթն , են : — 3. (երկու ենթ.) մեր առաջին բարեբարներն են , — Մեր հայրն ու մայրն , են : — 4. (երկու ենթ.) հաւատարմագէտ օգտակար են տունկերուն : — Արեւն ու անձրեւն , են : — 5. (երկու ենթ.) փայրենի կենդանիներ են : — Գայլն ու կիւնի , են : — 6. (երեք ենթակայ) ընտանի կենդանիներ են : — Ձին եղն , եւ ոչխարն , են : — 7. (չորս ենթակայ) տարւոյ եղանակներն են : — Գարունն , ամառն , աշունն ու ձմեռը , են : — 8. (երկու ենթ.) քիչ անգամ կը կենակցին խաղաղութեամբ : — Շունն ու կատուն , են : — 9. (երեք ենթ.) ճուղերու տեսակներ են : — Մածանը , կարմախայտն ու վաճառանուկը , են : — 10. (չորս ենթ.) Թուրքիոյ մեծ գետերն են : — Եփրատ , Տիգրիս , Մարիցա ու Վարտար , են : — 11. (երկու ենթ.) Թուրքիոյ ամենէն գեղեցիկ քաղաքներն են : — Կ. Պօլիս ու Զմիւռն , են :

ՀՐԱՀԱՆԴ 5.

Ուղղեալ . — 1. (երեք ենթ.) կը դարձած ունին տանիքները ծածկելու համար : — Կղմինտրն , հերձաքարն ու խոզանը , են : — 2. (երկու ենթ.) կը պահպանեն հօտը — Հովիւն ու շունը , են : — 3. (երկու ենթ.) ամենէն աւելի սիրած ծաղիկներն են : — Վարդն ու շառնգամը , են : — 4. (հինգ ենթ.) մարդու հինգ զգայարաններն են : — Տեսանելիք , լսելիք , շօշափելիք , հաշակելիք , ու հոտոտելիք , են : — 5. (երկու ենթ.) հաւատարմ են օրինաց առջեւ : — Հարուստն ու աղքատը , են : — 6. (չորս ենթ.) մեր հագուստները շինելու կը ծառայեն : — Բուրդը , բամպակն , վուշն ու մետաքսն , են : — 7. (չորս ենթ.) Երկրի չորս կողմերն

են : — Հիւսիս , հարաւ , արեւելք ու արեւմուտք , են :

Պ Մամբրէ . — Ենթակայ մը կրնայ ունենալ մէկէ աւելի ստորագելի : Գրէ՛ . Դասարանն է , եւ նախադասութիւնը լրացուր երեք ստորագելով :

Յովն . (գրեւով) . Դասարանն է երկայն , լայն ու բարձր :

Պատշաճ ստորագելներ գրէք կէտերուն տեղ :

ՀՐԱՀԱՆԴ 6.

Ուղղեալ . — 1. Անձեղին փետուրը (երկու ստորագելի) սեւ ու ճերմակ է : — 2. Կաղամախը (երկու ստ.) բարձր եւ ուղիղ է : — 3. Ձմրան գիշերներն (երկու ստ.) երկար ու ցուրտ են : — 4. Դըրամները (երկու ստ.) կլոր ու տափակ են : — 5. Պողպատը (երկու ստ.) կարծր ու փայլուն է : — 6. Սկիւռը (երկու ստ.) թեթեւաշարժ ու սիրուն է : — 7. Եզն (երկու ստ.) ուժեղ ու չարքառ է : — 8. Յուսի աշակերան (երկու ստ.) անհնազանդ ու ծոյլ է : — 9. Կաղնիին տերեւները (երկու ստ.) միագոյն եւ խիտ են : — 10. Ամրան օրերն (երկու ստ.) երկայն ու տաք են : — 11. Եփրատ գետը (երեք ստ.) լայն , խոր ու սրնմաց է : — 12. Օսմանեան դրօշակներու վրայ տեսնուած գոյներն են (երեք ստ.) կարմիր , ճերմակ ու կանաչ : — Հազարը կը լինի կամ (երկու ստ.) կարմիր կամ ճերմակ :

Փոխեց ի Հոյ

ՆՏԱՆ ԹՈՐՈՍՏԱՆ

Մայկարա

Ի. Գառլ և Լ. Մոյ

(Շարունակելի)

ՄԻՋԻՆ ԸՆԹԱՑԲ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵՁՈՒ

ՀԱՐԻՐ ԲԱՅԵՐ

8. ԱՐԿԱՆԵԼ

(Տես թիւ 17)

ԱՐԿԱՆԵՄ . արկի , արկ . հերգ . նետի . ձգել . դնել : Արկանեւ քարինս , նետս , զուռ :

կան ի ծով, ի հնոց հրոյն, ի բանտ, մար-
գարիտս առաջի խողաց, գինի ի տիկս, զար-
ձաթ ի սեղանաւորս: Ս. Գիրք:

— . Խօթի: Արկ զձեռն քո ի ծոց քո: Արկ
զմատունս իւր ընդ տիկանջս նորա: Լուրբ
Գիրք:

— . Անցունել. պատել: Արկ մանեակ ոսկի
ի սարանոց նորա: Արկեր զնովաւ սպա-
ռազինութիւն: Ս. Գիրք:

— . Առջեւը դնել. առաջարկել: Այլ առակ
արկ առ նոսա: Մանրեաց զնկանակն,
և ետ ցաշակերտան, զի արկցեն նոցա...
արկին առաջի ժողովրդեանն: Ս. Գիրք:

— . Տարածել. սփռել: Արկին անկողինս
Սաւուղայ ի տանիսն: Արկից գցանց իմ ըզ-
նովաւ: Արկին նմա բազմական զակումբն
մաշկեայ: Ո՞վ արկ ի վերայ դորա զլար:
Ս. Գիրք:

— . Թափել, լեցնել: Արկ իւզ ի գլուխ նո-
րա: Որ արկանէր ջուր ձեռաց Եղիայի: Ս.
Գիրք — . Հագնիլ, հագուեցնել: Արկ զձորձս
քո: Արկցես զհանդերձ քո զքեւ: Արկին զնո-
վաւ քղամիդ կարմիր: Ս. Գիրք:

— . Վերադրել. վրանձգել: Տկարութիւն
արկանէ զԱստուծով: Եզնիկ: Որ ինչ սա-
տանայի ճահ է, զայն զԱստուծով կամին
արկանել: Ոսկ. մեկն. Պաւլ:

— . Ծիւնել. եկայք արկցուք աղիւսս: Շուրջ
զնոքօք արկին պատնէշ: Ս. Գիրք:

— . Որոշել, կարգել, դնել. Որչափ ինչ ար-
կանիցեն նմա գին: Մի արկանիցես նմա
տոկոսիս: Ս. Գիրք: Արկ ի վերայ նորա ե-
րեք հարիւր քանքար: Եփր:

— . (յիմեքէ). կապել. գրկել: Զադամ
յայնպիսի փառաց փութայր արկանել: Ոսկ.
մեկն. Մատթ. Կ'ըսուի նաև, Արկանել ի կե-
նաց, յարևէ, յընչից ևն. որք կը նշանա-
կեանքէն, արևէն, ինչքէն ևն. զրկել:

ԱՅՍ ԲԱՅՈՎ, ՇԻՆՈՒԱԾ ՈՃԵՐ

զԱկն արկանել (յումեքէ). երեսէ ձը-
գել, երեսը չնայիլ

յԱկն — (ինչ). 1. ցուցունել, 2. աչիւ ան-
ցունել

զԱնձամբ, ընդ անձն — (ինչ). վրան առ-
նուլ, հագնիլ

յԱնձուկ — (զոք). նեղը ձգել

Աչս — (յոք, ի վերայ ուրուք). աչի սըն-
կել կամ զարնել

յԱպուշ — (զոք). ապեցունել

Առաջի — (ինչ ումեք). առաջարկել, ա-
ռաջարկել

Առասպելս — . առասպել շինել, գրու-
ցել

Արգել — (իմեք). արգելուլ

յԱրգել — (ինչ). պաշարել

Արտատուս — . լալ

Բակ — (զիւիք). արջապատել

ի Բանի — (զոք). մէկուն հետ խօսք մէկ ընել

Բանս ի կիր — . խօսակցիլ

Բիծս — . մեղադրել, չարաչար մեկնել

Բողոք — (առ ոք). բողոքել, ամբաստանել

ի Բուռն — (զոք). բռնել, ձեւի ձգել

զԲռամբ — (զոք, ինչ). սիրել, նուանել

ի Գիր — (ինչ). գրի անցունել

Գիրկս — (ումեք, զիւիք). գրկել, փաթիլ

Գոյժ — . գէշ լուր տալ

ի Գործ, ընդ գործ — (ինչ). գործածել,
բանեցնել

Գորով — . աղաչել, գուրբ տարծել

Գութս — (առաջի ուրուք). աղաչել, պա-
լասիլ

ընդ Գրով — (ինչ). գրի անցունել

յերգ — (զոք). երգել, երգելով, ծաղրել

երկեղուկս — . վախցունել, վախ ազդել

երկս — . աշխատիլ, ճգնիլ

ի Զնին — (ինչ). ֆննել, զննել, հետազոտել

Թեւ — . պատշապանել

ի Թիւ — (ինչ). համբել

ի Թուրջ — (ինչ). քրջոցը դնել, քրջել

յինքն — (զոք). իրեն փաշել, շահիլ

Լիր — . փռս մը, պարսպ տեղ մը լեցունել

ընդ Լծով — (զոք). հնազանդեցունել

Խարոյկ — . կրակ վառել

Խեղդ — . ինգիմբը խեղդել

(Շարունակելի)

Մ. ԱՍԲԱՆԱԶ

.....

ԸՆԹԱՅԲ ԸԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Խ Ի Ձ Ա Մ Տ Ա Յ

ՅԱՏԱԿԱԳԻԾ

Ի ձեզ հանուածեան, գոհունակութեան
զգացում մը կ'զգաք, երբ բարի գործ մը
գործէք. ընդհակառակն, ցաւ մը, խայթ
մը, անհանգստութիւն մ'է ձեր զգացածն,

երբ չար է ձեր գործը: Այս զգացումը *հղճմտանք* կամ *խիղճ մտաց* ըստածն է, որ ցոյց կուտայ որ մարդ բարոյական էակ մ'է, թէ նա չի կրնար անտարբեր եւ անխտիր գործել ինչ որ կամի, այլ պարտաւորութեան հպատակ է, եւ այդ պարտքն է գործել բարին, խորշիլ չարէն:

Դեռ չգործած ինչ որ կը մտաբերեմք գործել, արդէն ներքին այդ ծայն կ'արմնայ, կը խօսի մեր մէջ, եւ հետզհետեւ կամ խայթի նախազգացում մը մեզ կ'ըսէ թէ բարի՞ թէ չար է այն զոր կը խորհիմք գործել, եւ այսպէս կը յորդորէ ի լաւն, կ'զգուշայնէ չարէն: Եթէ այս ազդարարութեան չանսամք, ստոյգ ցաւ մը, բարոյական ցաւ մը մեր պատիժը կը լինի, ցաւ ա'յնքան աւելի սաստիկ որքան աւելի մեծ է մեր յանցանքը:

Ոճրագործք ո՞չ ապաքէն ամենէն աւելի իրենց խղճէն կը տանջուին. իրենց ոճիրն թէ անծանօթ ալ մնայ՝ չեն կարող փախչիլ իրենց խղճէն: Նկարագրեցէք խղճամարտագնապետ մարդուն վիճակը, անո՛ր որ անիրաւեցաւ այլոց, որ արեան մէջ թափ-լսեց իւր ձեռներէն...

Ընդհակառակն, առաքինւոյն խիղճը քանի՞ հանդարտ եւ հետապից է. իւր բարի բարի գործոց յուշն անսպառ քաղցրութիւն մը կը հեղու հոն. — նա՛ թշուառութեան մէջ ալ երջանիկ է, բանտին մէջ ալ զրուարթ, հալածանքի ու ապերախտութեան դէմ ալ անխուժ. իւր վարձքն յինքեան է: Առանց անդորր խղճի չիք երջանկութիւն:

ԸՆԴԼԱՅՆՈՒՄ

Երբ մարդ կը գործէ մի գործ, իւր սըրտին մէջ կ'զգայ հաճութեան կամ ահաճութեան զգացում մի՛ ըստ այնմ որ գործըն բարի է կամ չար: Այս զգացումն է որ կ'անուանի խիղճ մտաց: Նա ցոյց կուտայ թէ բարւոյն օրէնքն մարդոյն օրէնքն է, թէ մարդ պարտաւոր է հնազանդիլ աւոր, խորշիլ չարէն: Այդ զգացում ազդարար մ'է մեզ անստու յար պարտաւորութեան ձայնին, եւ ներքին վարձատրութիւն կամ պատիժ մ'է՝ երբ մարդ յարգէ բարւոյն օրէնքը կամ ոտնակոխ ընէ զայն: Ո՛րչափ աւելի առաքինական է մեր գործն, ա'յնքան աւելի բուռն է այն հեշտութիւն

որով կ'սղողի մեր հոգին, եւ ահաճութիւնըն ի ճշմարիտ տանջանս կը փոխակերպի՝ երբ այլ եւս պարզ թերութիւն մի կամ ահամայ պարտազանցութիւն մի չէ՛ այն զոր կը գործեմք, այլ յանցանք մի, ոճիր մի: Այն ատեն յանցապարտին սիրտն առաջին դատախազն է իւրեան դէմ եւ առաջին պատժածուն. այն ատեն ոճրագործին հոգին մի դժոխք է ինքնին ուր անձամբ անձին կ'այրի նա չարակոտու: Ի զուր է նմա փախչել մարդկային արդարութենէն. իւր խիղճն իւր քովն է, յինքեան է, որ կը հետեւի իւրեան ամենուրեք, որ կը դատէ եւ կը պատուհասէ զնա, թէ եւ մոռանայ զնա մարդոց յապաղկոտ կամ կողմնակալ դատաստանն:

Այս մարդ անիրաւութեամբ հարստանալ եւ երջանիկ լինել կարծեց, զրկեց որբըն ու այրին ու անանկին ձեռքէն յափըտակեց իւր չորաբեկ հացին պատառն: Բայց այդ հաց իւր բերնին մէջ ի խիճ կը փոխարկուի, իւր անկողին փուչերով կը քստմնի, եւ խղճի խայթն կը թռնաւորէ այն ուրախութիւն զոր պատրաստել անձին յուսացած էր:

Այդ մարդ իւր նմանին արեան մէջ կը չաղախէ իւր ձեռներն, եւ այլ եւս քուն կը հատանի իւր աչերէն. կը հսկէ գիշերներն անհանգիստ, խոյս կուտայ յընկերութենէ մարդոց եւ սակայն կը սոսկայ միայնութենէ. ամենուրեք իւր աչաց կը ներկայի իւր զոհին արիւնշաղախ ուրուականն եւ կը հնչէ իւր ականջին նորա վրէժխնդիր ահաւոր բողբոս...: Իւր աչերն կը մատնեն զինքն. ալեծուփ խղճին տաղնապք նկարեալ են իւր դիմաց վերայ, եւ ճակատուն վերայ դրոշմուած է գողցեա սեւատառ իւր ոճիրն:

Իսկ զիւրդ երանաւէտ է այն մարդոց հոգին որ կը կատարէ իւր պարտքեր եւ ոյր խիղճ հանդարտ է. ստուգիլ արքայութիւն ի նմա է. ո՛չ յիմեքէ կ'երկնչի, եւ ո՛չ իսկ ի մահուանէ, զի պատրաստ է իւր աւուրց եւ գործոց համարն տալ Գերագոյն Գաւառորին երբ եւ կոչէ զնա: Աղքատութեան եւ երկրային վշտաց մէջ զուարթ է, զի իւր սրտին մէջ հեշտութեան մի անսպառ սղբիւր ունի: Երբ մի անիրաւ դատաստան արկանէ զնա ի շղթայս, երջանիկ է իւր բանտին կապանաց մէջ, զի իւր անմեղութեան զգա-

ցումն կը խրախուսէ և կ'ախտփէ զնա : Իւր պարտքը կատարած լինելու գիտակցութիւնն կը վարձատրէ զնա իւր զոհողութեանց մէջ, երբ անտարբեր և ապերախտ լինին այլք, և մի ազնուական վեհութիւն կ'ընծայէ նմա :

Երջանկութեան անհրաժեշտ պայմանն է խղճի գոհունակութիւնն, և հետեւաբար չէ կարելի լինել երջանիկ առանց լինելոյ առաքինի :

Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆ (1)

ԲՆՈՒԹԻԻՆ ԵՒ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆՑ

ԶՈՐԻՈՐԴ ԴԱՍ

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆՑ ՏԵՍԱԿՆԵՐ

ԳԼԽԱՌ ԵՄԱՍԴԱՍՈՒԹԻՒՆ

18. Հ. Քանի՞ տեսակ նախադասութիւն կայ :

Պ. Երկու տեսակ նախադասութիւն կայ, գլխաւոր և լրացուցիչ.

19. Հ. Ո՞րն է գլխաւոր նախադասութիւնը :

Պ. Գլխաւոր կ'ըսուի այն նախադասութեան որ առանձինն ամբողջ իմաստ մ'ունի կամ իւր հետն կը գտնուին մէկ կամ աւելի նախադասութիւններ որք իւր իմաստը կը լրացեն. ինչպէս,

Աստուած մեծ է

կամ

Կը հաւատամ զի առաքիկները միայն երջանիկ կ'ընէ զմարդիկ :

Աստուած մեծ է և կը հաւատամ նախադասութիւնները գլխաւոր նախադասութիւններ են :

20. Հ. Լրացուցիչ նախադասութիւն որո՞ց կ'ըսուի :

Պ. Լրացուցիչ կ'ըսուի այն նախադասութեան որ գլխաւոր նախադասութեան ամբողջին կամ մէկ մասին իմաստը կը լրացնեն : Լրացուցիչ նախադասութիւնք այն դերը կը կատարեն պարբերութեանց մէջ, ինչ դեր որ կը կատարեն խնդիրները նախադասութեան մը մէջ, ինչպէս.

Թեան մը մէջ, ինչպէս.

Մարդ երջանիկ է երբոր խիղճը հանգարս է : կամ

Այն տղան՝ որ անգրութեամբ կը վարուի անասնոց հետ, երբէք մարդասէր չլիսի ըլլալ :

Երբոր խիղճը հանգարս է, լրացուցիչ նախադասութիւն որ կը լրացնէ գլխաւոր նախադասութեան ամբողջին իմաստը :

Որ անգրութեամբ կը վարուի անասնոց հետ, է լրացուցիչ նախադասութիւն որ կը լրացնէ գլխաւոր նախադասութեան մէկ մասին, տղային, իմաստը :

ՀՐԱՋԱՆԳ 4.

Աշակերտը պարտի գլխաւոր նախադասութիւնները ցուցնել :

(Աւխարհաբար) : 1. Նա որ չճանչեր ժամանակին յարգը, չէ ծնած փառաց համար : 2. Աշխատութեան պտուղը հաճոյից քաղցրագոյնն է : 3. Չանձրոյթը հիւանդութիւն մ'է որոյ դարմանն է աշխատութիւնը : 4. Ծաղրն յաճախ մտաց չքաւորութիւնը ի յայտ կ'ածէ : 5. Զուարճութիւնք բարիք մ'են երբ կը միանան առաքինութեան հետ. չարիք մ'են երբ կը հեռանան անտի : 6. Պէտք է պատժել չար մանուկները, որպէս զի ուղղուին : 7. Այն իմաստունը որ կը զլանայ իւր խրատները, այն մեծատունը որ կը փակէ իւր քսակը թշուառաց առջեւ, այն աղքատը որ կը դարչի աշխատութեան, անօգուտ են մարդկային ընկերութեան :

(Դրաբար) . Որ սիրէ զխրատ՝ սիրէ զիմաստութիւն : Առ. Ժբ. 1 : 9. Մինչ չեւ լուեալ իցէ՝ մի տար պատասխանի : Սիր. Ժա. 8 : 10. Եթէ խնայես ի չրթունա քո՝ իմաստուն լինիս : Առ. Ժ. 19 : 11. Մի ագահիցէ ակն քո՝ յորժամ առնիցես ողորմութիւն : Տովբ. դ. 7 : 12. Լեր դու ողորմած զի բարի լինիցի քեզ : Տովբ. Ժդ. 11 : 13. Տնանկին կարկառեա զձեռն քո, զի կատարեալ եղիցի օրհնութիւն քո : Սիր. է. 36 :

ՈՒՂԱԿԱՆ

1. Նա չէ ծնած փառաց համար : — 2. Աշխատութեան պտուղը հաճոյից քաղցրագոյնն է : — 3. Չանձրոյթը հիւանդութիւն մ'է : — 4. Ծաղրն յաճախ մտաց չքաւորութիւնը կը յայտնէ : 5. Զուարճութիւնք

(1) Տես թիւ 7.

բարիք մ'են. չարիք մ'են: — 6. Պէտք է պատժել չար մանուկները: — 7. Այն իմաստունը... այն մեծասունը... այն աղքատը... անօգուտ են մարդկային ընկերութեան: — 8. Սիրէ՛ զիմաստութիւն: — 9. Մի տար պատասխանի: — 10. Իմաստուն լինիս: — 11. Մի ագահիցէ՛ ակն քո: — 12. Լեր դու ողորմած: — 13. Տեսնկին կարկառեա զձեռն քո:

Մ. ԱՍԲԱՆԱԶ

(Շարունակելի)

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԸՆԹԱՑՔ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ⁽¹⁾

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Տես թիւ 16)

Մեր նախնիքաց յօգուածներէն միոյն մէջ (Մաղիկ Մանկանց թիւ 11) խօսելով հայերէն վիպասանութեան, կամ, Գողթան երգերուն վրայ, ըսինք թէ, «Առանց յոյն դպրութեան ազդեցութեան չէր կրնար կազմուիլ հայ վիպասանութիւնն, և ոչ առանց այն վիպասանութեան Ե. դարու հայերէնն»: Որովհետեւ հարկ է մեզ Ե. դարու լեզուին և մատենագրութեան վերայ, որ կարեւորագոյն և պատուականագոյն, և արդարեւ ոսկեղինիկ ժամանակն է մեր դպրութեան, երկար և մանր խօսել, կարեւոր կը դատենք նախ վիպասանութեան վրայ տալ տեղեկութիւն:

Երգերուն ժամանակին վրայ որոշ բան մը չկրնար ըսուիլ, բայց ինչպէս արդէն ըսուեցաւ, արեւմտեան հելլենական տիպը զոր ունի երգերուն լեզուն, հաւանական կ'ընէ թէ մեր վիպասանութիւնն սկսած և տակաւ զարգացած է այն ժամանակէն, երբ հելլենական դպրութեան ոգին և ճաշակը գտաւ մուտ ի Հայս: Մանր կրկտելով մեր պատմութիւնը, չենք գտներ յարմարագոյն տեղ զետեղելու այս նշանաւոր դարագլուխը, բայց միայն Սելեւկեանց ժա-

մանակն, ընդ որովք տեւեցին Հայք իբր 3 դար: Յառաջ քան զՍելեւկեանս՝ Հայն էր, բայց իւր բիրտ լեզուէն և սովորութիւններէն, ամենայնիւ պարսիկ: Քսենոփոն յանցանքն հայաբնակ երկիրներէն կը խօսի հայ ջրուոր կանանց հետ պարսիկ թարգմանաւ: Զարմանալի է որ մեր յատուկ անուանց մեծ մասն, ընդհականներն անգամ, Վարդան, Տաճատ, Վահրամ (Վըռամ), Միհրան, են պարսիկ անուանք: Արտաքսիասայ երկրորդ կամ երրորդ յաջորդին ժամանակ (Տիգրան), խնամութեամբ և ընդելութեամբ ընդ Պոնտոսի եւ Կապադովիոյ, հելլենականութիւնն իբր թէ կը խրամատէ (Րէյնաք) հին արիականութիւնը, նոր մայրաքաղաքը կը բազմամարդանայ յոյն հասուածներով, և յունական դպրութիւնն իւր բոլոր ազդեցութեամբ կ'ողովէ զարեւմուտ Հայոց. Հայ եւ Պարթև իշխանապետք ի միասին կ'ըզբօնուն յունական թատրերգութեամբ: Հէքն Արտաշատի իւր գերութեան դառնութիւնը կ'ամփքէ մատենագրելով յունարէն. յոյն ճարտարներ ունին ազատ մուտ յարքունիս: Ի՞նչ դժուարութիւն կայ ընդունելու թէ մեր հզօր միտումն յարեմը տակաւնութիւն առաւ իւր յղացումն այն ժամանակէն: Ահա հաւանական սկիզբն մեր վիպասանութեան, հանդերձ նովաւ և լեզուին, որ 95-55 է նախ քան զՔր. (Տիգրան) մինչև 63-81 յետ Քր. (Արտաշէս Բ.) կ'երևի հասած իւր բարձրութեան դադարութիւն:

Տակաւ զարգացման նշան ամենեւին չը նշմարուիր երգերուն լեզուին մէջ. նոյն բառեր, նոյն քերականական կազմութիւն է յամենեւին, ոչինչ իւրեք այլակերպ Ե. դարու լեզուէն: Զոր օրինակ, անուանց և բայերու ձևեր. 1. հոլովմունք անուանց այնպէս՝ ինչպէս կ'աւանդէ այժմու քերականութիւնը. երկնի, երկրի, արեւի, երուանդայ, Արգաւանայ, բոցոյ, գետով, քաղաքաւ, բլրով, ծովու, եղգան, Սարխկան, աչկունք, արեգակունք:

2. Բայերու խոնարհմանց ձևեր. երկնէր, ունէր, վագէր, հեծցիս, կայցին, սարցին, կացցես, տացես, տեղայր, գնաց, շինաց, գողացան. եպին, եկեալ նստալ, գնացեալ, կուել կովել:

3. Նախդիրք, ի, ի գաւառէն, ի բոցոյն,

ի ծովուն, ի փեսայութեան, ի հարսնութեան, ի բարձից. զ. հայցական, զհարմարիկ եղէգնիկն, զգուռն, զլոյս, զՄարահերոտ, զմանուկն. անորո՞հ հայց. վիշապազունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ եւ դեւ փոխանակ եղին, ունէր մօռուս. զզործիականով, զՔասաղ (գետով), զՇրէշ բլրով, զԱրտիմեդ քաղաքաւ:

4. Մասնկունք, զոր օրինակ, նուազականն իկ. փոքրիկ, կարմրիկ, եղէգնիկ, սլառանեկիկ, աչիկ (աչկունք): Դիմորոշքն ս, դ, ն, իբրեւ յօդ եւ իբրեւ դերանուն. զմանուկն Արտաւազդ, օրիորդին Ալանաց:

5. Նախադրութիւնք, ի մէջ Մարաց, ընդ (եղեգան) փող:

6. Բառ մուծուած ի մէջ խնդրառուին եւ խնդրոյն, ընդ եղեգան փող. ի Տուհաց գաւառէն. երկն ի ծովուն ունէր:

7. Ոճեր, ինչպէս՝ երկն ունեւ, յորս հեծանեւ, տեղ տեղայր:

8. Մակըայք, անդ, ի վեր, փոխանակ:

9. Շաղկապք, եւ, ապա թէ: Միով բանիւ, նոյն լեզու, նոյն բառեր, նոյն քերականութիւն:

Խորենացին որ յաճախ կը բերէ հատուածներ այս երգերէն իւր պատմութեան մէջ, ընդհանրապէս կ'անուանէ զնոսա « առասպել » (Խոր. Ա. ԼԱ. Բ. ԾԱ. ԾԲ. ԾԴ. ԿԱ). երբեմն եւս « վիպասան », իբր վիպասանութիւն (Խոր. Բ. ԽԹ.): Այս բառերէն կը տեսնուի թէ երգերն էին Յունաց զիցաբանութեան պէս այլաբանական պատմութիւններ զից, զիւցազանց եւ թափառորաց:

Այս յայտնի է ի Խորենացոյն բերուած հատակոտորներէն, որ են, մեծ եւ փոքր, թուով իբրեւ ութ: Երկայնագոյնն, թերեւս եւ հնագոյնն, է « Երկնէր երկինն », որ ըստ Խորենացոյն էր Հայոց զից եւ զիւցազին վաճառքն վրայ: Երգը կը թուի թէ էր աւելի երկայն: Խորենացին յետ դնելոյ երգը՝ կը յաւելու. « Յետ որոյ եւ ընդ վիշապոյ առին յերդն կռուել նմա եւ յաղթել, եւ կարճ ինն նմանագոյնս զՀերակլէայ նահատակութեանցն երգէին »:

Երկրորդն, նոյնպէս հաւանականապէս հին, է վարդգեսի երգն, Երուանդայ ուրումի հայ իշխանի պատմութենէ: « Սա (վաղարշ) », ասէ Խորենացին, « պատեաց պարսպաւ զՎոր աւանն վարդգեսի որ ի

վերայ Քասաղ գետոյ. զորմէ յառասպելին ասեն. « Հատուած դնացեալ Վարդգէս մանուկն ի Տուհաց (հին աշխարհադրական անուն անծանօթ) գաւառէն զՔասաղ գետով, եկեալ նստեալ զՇրէշ բլրով, զԱրտիմէդ քաղաքաւ զՔասաղ գետով, կռել կսփեւ զգուռն Երուանդայ արքայի: » Ըստ Խորենացոյն՝ Հայոց առաջին հարստութենէն (Հայկազանց) էր Երուանդ, որում Խորենացին կուտայս սակաւակեաց յորջորջումը որոշելու համար ուրիշ Երուանդէ որ էր երկրորդ հարստութենէ (Արչակունեաց): Այս Երուանդ, հինն, էր ըստ Խորենացոյն Առաջին կոչուած Տիգրանայ հայրն, այն Տիգրանայ զոր կը յիշէ Քսենոփոն (Խրատք Կիւրոսի) իբրեւ արքայորդի Հայոց, բարեկամ եւ նիզակակից Կիւրոսի: Իսկ վարդգէս էր, ըստ նմին Խորենացոյ, Երուանդայ քեռայր, որ գաղթականութեամբ գալով առ Երուանդ եւ առնելով կին զքոյր նորա՝ շինած էր յիւր անուն վարդգէս աւանն, որ յետոյ վաղարշէն նորոգուելով կոչեցաւ վաղարշապատ կամ նոր քաղաք, եղաւ թագաւորանիստ գինի Արտաշատու, եւ կեդրոն քրիստոնէութեան, ուր եւ եղան նշանաւոր դէպք ի դարձին Հայոց ի քրիստոնէութիւն առ Տրդատաւ:

Երրորդն է Արտաշիսի անէծքն բանաստեղծական ոճով. « Դու յորս հեծցիս յազատ ի վեր ի Մասիս, զքեզ կալցին քաջք, տարցին յազատ ի վեր ի Մասիս. անդ կացցես եւ զլոյս մի տեսցես »: Այս անիծից համար այսպէս կը պատմէ Խորենացին. « Զամանէ (զԱրտաւազդայ) երգիչքն Գողթան առասպելաբանեն այսպէս, եթէ ի մահուանն Արտաշիսի բազում կոտորածք լինէին ըստ օրինի հեթանոսաց. դժուարի, ասեն, Արտաւազդ ասելով ցհայրն, Մինչ դու գնացե, եւ զերկիրս ամենայն ընդ քեզ արար, եւ աւերակացս ո՛րպէս քաղաւորեմ: Վասնորոյ անիծեալ զնա Արտաշիսի՝ ասաց այսպէս, եւ այլն »: Ինչպէս կը տեսնուի, գծուած մասն չէ Խորենացոյն. ունի ժողովրդական լեզուի ձև: Այս անէծքը տուած էր առիթ պառաւական առասպելի մը զոր կը պատմէ Խորենացին այսպէս. « Զրուցեն զամանէ եւ պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում կապեալ երկաթի շղթայիւք. եւ եր-

կու շունք հանապաղ կրծելով զշղթայսն, ջանայ ելանել և առնել վախճան աշխարհէն, այլ ի ձայնէ կռանարկութեան զարնաց զօրանան, ասեն, կապանքն: Վասնորոյ եւ առ մերով ժամանակաւ բազումք ի դարբնաց, զհետ երթալով առասպելին, յաւուր միաշարժութեամբ երիցս կամ չորիցս բախեն զսալն, զի զօրացին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ: » Եղնիկ ևս գիտէ այս առասպելը, զոր և կը յիշէ համառօտիւ. « Մորրութիւնն դիւտաց խարեաց զգիւցտապաշտըս Հայոց, եթէ զամն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւտաց, որ ցոյժմ կենդանի կայ, և նա ելանելոց է և ունելոց զաշխարհս. և ի սնոտի յոյս կապեալ կան անհաւատք: » Զարմանալի է արդարեւ Արտաւազդայ անունն նոյնութիւնը. դիւտելու արժանի է սակայն որ Եղնիկ ոչ իբրեւ թագաւոր կը յիշէ զԱրտաւազդ, այլ իբրեւ անծանօթ ոմն:

Կան ուրիշ մանր մանր հատուածք Արտաշիսի ընտանեաց վրայ, մանաւանդ Սաթինկան և Արտաւազդայ: Գեղեցիկ է Սաթինկան վրայ սա հատուածն որ թերեւս այս տիկնոջ տարփանքը կ'ակնարկէ Մուրացանաց նահապետին Արգամայ որդւոց հետ. « Տենչայ Սաթինիկ տիկին տենչանա՝ զարտախուր խաւարտ և զտից խաւարծի ի բարձիցն Արգաւանայ: » Սաթինկան տարփանաց համար տես խոր. Բ. ԽԹ. Սաթինկան վրայ թէ ով էր, ինչպէս նաեւ խնամութեանն ընդ Ալանս՝ տես ի ստորեւ. Գեղեցիկ է հարսանեաց վերաբերեալ սա հատուածը. « Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեանն Արտաշիսի, տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթինկան: » Այս հատուածին վրայ կը յաւելու խորեհայրն պատմական ծանօթութիւն մը. « Սովորութիւնն էր, ասէ, թագաւորացն մերոց, փեսայութեամբ ի դուռն տաճարին հասանել՝ դահեկանս ճապարկել իբրեւ զհիւպատեանն չըռումայեցոց. սապէս և թագուհեացն յառաջատուն մարգարիտ: Այս է ճշմարտութիւն բանիցս » (Խոր. Բ. Ծ.):

Արտաւազդայ շինութիւնը կ'ակնարկէ սա. որպէս թէ ի շինել Արտաշիսի զԱրտաշատ որ այրած էր ի Հռոմայեցոց, Արտաւազդ չգտնելով իւր փառաօրութեանըն արժանաւոր տեղ՝ գնաց Մարաց մէջ, այսինքն Մասեաց արեւելեան դին, շինել

իւր առանձին քաղաք. « Արտաւազդայ ոչ գտեալ, քաջի որդւոյն Արտաշիսի, տեղի տալարանից ի հիմնաւն Արտաշատու, նա անց գնաց և շինեաց ի մէջ Մարաց զՄարակերտ, որ է ի դաշտին որ անուանեալ կոչի Շարուրայ »:

Սոյն Արտաւազդայ բարուց վայրագութիւնը կ'ակնարկէ սա գեղեցիկ հատուածըն. « Վիշապազունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ, և դե փոխանակ եղին: » Սորա ևս մեկնութիւնը կուտայ Խորեհայրն. « Ոմանք ասեն և ի ծնանէն զսա գիպեալ պատահարաց իմն. զոր համարեցան կախարդել զսա զարմիցն Աթաւհակայ. վասն որոյ զնոսա բազում չարչարեաց Արտաշէս, եւ զայս նոյն երգիչքն յառասպելին ասեն այսպէս եթէ « Վիշապազունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ, և դե փոխանակ են » Բայց ինձ արդարացեալ թուի լուրն այն թէ ի ծննդենէն և եթմոլութեամբ լեալ, մինչ նովիմք և վախճանեցաւ » (Խոր. Բ. ԿԱ.):

Ա. Մ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԻԻՆ

ՀՈԳԵՐԱՆՈՒԹԻԻՆ⁽¹⁾

(Պէրպլեբան վարժարանի մէջ աւանդեալ

դասուց ամփոփումն):

Դ Ա Ս Է.

ՅԻՇՈՂՈՒԹԻԻՆ

38. — Պանդանման և Յօդման կարողութիւնք. Յղացումն. — Ուսումնասիրեցինք ցարդ կարողութիւններ, որովք միտքը կը ստանայ ծանօթութիւններ և կը կազմէ զաղափարներ ու կը կապուիցէ զանոնք. այժմ պիտի տեսնենք կարողութիւններ որովք միտքը կը պահպանէ ինչ որ ստացած է, կը նորոգէ յինքեան իւր ըմբռնումներն ու մտածումներ, կը միաւորէ զանոնք այլ և այլ եղանակներով. ահա՛ սոքա են Պահպանման և Յօդման կարողութիւնք, որք են Յիշողութիւն, Զուգորդութիւն գաղափարաց,

(1) Տես քիւ 4—17

և Երեւակայութիւն: Յիշել, գաղափարներ զուգորդել, երեւակայել, մէկ բառով կը կոչուին յղանալ (concevoir), յղանալու զանազան աստիճաններն ու կերպերն են. և յղանալն է մտաց մէջ նորոգութիւն կանխաւ ստացեալ ըմբռնմանց, կանխաւ կազմուած գաղափարաց: Յղացման (conception) և Ըմբռնման (perception) մէջ սա կարեւոր տարբերութիւնը կայ որ վերջինն կը ներկայացնէ մեզ առարկայներն իբրեւ այժմեայ և ներկայ, իսկ առաջինն իբրեւ բացակայ և անցեալ: Ներկայ աշակերտներս որք աչացս առջևն են երբ իրենց կը խօսիմ՝ առարկայ են ըմբռնման, իսկ անցեալ՝ վաղեմի աշակերտներս, որոց պատկերն ունիմ մտացս մէջ առանց նոքա ներկայ լինելու այժմ իմ աչաց, առարկայ են յղացման, յիշատակներ, ապա յղացումներ են յիս: Բաց աստի, արտաքին ըմբռնման մէջ չէ կարելի ըստ կամի երեւցնել կամ անհետացնել առարկայներն. երբ ծովուն հանդէպ կը գտնուիմ, չէ կարելի գայն չտեսնել, եւ կամ, երբ խօսող մարդոց ընկերութեան մէջ եմ, չլսել նոցա ձայնը. բայց, ընդհակառակն մտացս յղացումներն կարող եմ ըստ կամի փոփոխել. կարող եմ մէկ վայրկեանի մէջ ինքզինքս նախ երեւակայել մանկութեանս աւուրց և վայրաց մէջ, յետոյ յանկարծ փոխադրուիլ երէկի տեսարանաց մէջ, պալատ մի պատկերել մտացս առջև և իսկոյն մի խրճիթ երեւակայել: Յիշողութեան և երեւակայութեան այս ազատութիւն կատարելապէս կը պակսի արտաքին ըմբռնման և գայն որոշապէս կը զատէ յղացումէ: Միտքը, երբ ողջ է և արթուն, յղացմանց չ'ընծայեր բնաւ այն իրականութիւն գոր ունին մեր արտաքին ըմբռնմանց առարկայք որք զմեզ կը չըմպատեն. քընոյ, երազի մէջ այդ չփոթութիւն տեղի կ'ունենայ, քանզի մեր զգայարանք փակեալ լինելով արտաքին աշխարհի տալանորութեանց՝ միտքը բազդատութեան եզրեր չի գտներ ու կ'իրականացնէ իւր պատկերներ. իսկ նա որ արթնութեան մէջ կը գործէ այս չփոթութիւն, իբրեւ իրականութիւններ, իբրեւ արտաքին ըմբռնումներ կը համարի իւր յղացումներ, յիմարացեալ է կամ մօտ ի յիմարել:

39. Յիշողութիւն. իւր զանազան աստիճանները. յիշատակ. — Յիշողութիւնն է վե-

րստին զսնել յառաջագոյն ստացեալ գաղափարները: Թէպէտ և կարողութիւն մ'է այս պահպանման, բայց իւր դեր յոյժ մեծ է նոյն իսկ ծանօթութեանց ստացման մէջ և, որպէս քաջ կը դիտէ Բասքալ, է հարկաւոր մտքին ամէն գործողութեանց համար: Արդարեւ աներկայելի է որ մեր մշտաւոր գործողութիւնք կը կատարուին տեւողութեան մը, վայրկեաններու յաջորդութեան մը մէջ, ապա և ունին սկիզբ մը և վախճան մը, որքան կարճ ու արագ կատարուին այս գործողութիւնք: Արդ միտքը պարտի ներկայ ունենալ այս զանազան յաջորդական մասունքն, որպէս զի մտաւոր գործողութիւնք ունենան իրենց ամբողջութիւնն, և այս անհար է առանց յիշողութեան, որ է կարողութիւն զանցեալն ըմբռնելու: Իմաստասիրել կապակցել է մէկէ աւելի նախադասութիւններ. արդ միտքն՝ եզրակացութեան հասնելու համար՝ պէտք չէ որ կորուսանէ նախադրեալքն. նոյնպէս նախադասութիւն մը երկու գաղափարաց միաւորութիւնն է, եւ միտքը, երբ ենթակային վրայ խորհելէ յետոյ կ'անցնի ստորագելոյն, պարտի չմոռնալ ենթակայն: Ո՛րքան ալ այս անցն արագ լինի, միտքն պէտք ունի յիշելու: Խեղամտեւն անցեալէն ապագայն հետեւցնել է, և անցեալը յիշողութեան առարկայն է: Նոյն իսկ չէ կարելի արտաքին ըմբռնում մ'ընել առանց յիշողութեան օգնականութեան. մեր զգայարանաց տըւած ծանօթութիւնք յաճախ խեղամտութեան օժանդակութեան արդիւնք են. եւ յետոյ՝ ո՛ր և է տալանորութիւն, ըմբռնելի լինելու համար, պարտի տեւել առաւել կամ նուազ երկար ժամանակ. զոր օրինակ՝ տեսողութեան համար ամէն տալանորութիւն որ կը տեւէ մէկ երեսներորդ երկվայրկեանէ նուազ ժամանակ՝ չէ ըմբռնելի. ըսել է որ յիշողութիւնը պիտանի է և անդ որ հետզհետէ խուսափող փոքր տալանորութիւնները ժողովէ և ամբողջացնէ: Տարածութեան մը գաղափարն ըմբռնելու համար, հա՛րկ է որ կամ մեր աչքը կա՛մ մեր ձեռքը պտախ անոր երկայնութեան եւ լայնութեան վրայ և յաջորդաբար անցնի նորա մասանց վրայէն. արդ երբ չկարենամք յուշի պահել ծանօթութիւնն այն մասանց որոց վրայէն կ'անցնիմք՝ չեմք կա-

որով երբեք ամբողջութեան վրայ գաղափար կազմել: Նոյն խի մեր անձին գիտակցութիւնն ունենալու համար յիշողութեան կը կարօտիմք, վասն զի գէթ պարտիմք կարող ըլլալ երկու տարբեր վայրկեաններու մէջ մեք զմեզ բազմաթիւ, երկու տարբեր վիճակներու մէջ զգալ զմեզ, հետեւապէս և մեր անձին նոյնութեան ծանօթութիւնն ունենալու համար: Վասն զի եթէ գիտակցութեան կը պարտիմք զայս ծանօթութիւն, գիտակցութիւնն ալ որպէս տեսանք, չկարէ գործել առանց յիշողութեան, և մեր անձին նոյնութեան գաղափարն ունենալ ո՞չ ապաքէն ինքզինք նոյն զգալ է տարբեր ժամանակաց մէջ, անցելոյն եւ ներկային մէջ: Գիտակցութեան պէս յիշողութիւնն ալ խառն է մեր մտքի մէջ գործողութեանց հետ, և շատ չզանազանիր անկէ, որով իրաւամբ կոչուած է Գիտակցութիւն շարունակեալ:

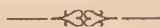
Յիշողութեան մէջ տարբեր աստիճաններ կան: Սոքա են 1⁰ Պարզ յղացում (simple conception), 2⁰ Յուշարարութիւն (réminiscence) և 3⁰ Յիշատակ (souvenir): Երբ գաղափար մը կը նորոգի, վերստին կ'երեւի մտացոյց մէջ, այսինքն կ'ունենամ զայն առանց կրկնելու այն ըմբռնում կամ այն իմաստասիրութիւն որոյ արդիւնքն եղած էր, անշուշտ կը յիշեմ, բայց այս պարզ յղացում մէ, երբ չգիտեմ թէ ե՛րբ ստացած եմ զայն առաջին անգամ, երբ չեմ կարող ժամանակի մը վերաբերել զայն: Կրնայ ըլլալ նաեւ որ չխորհիմ իսկ թէ այլ անգամ ունեցած եմ զայդ գաղափար: Այսպէս, երբ մեր երազոց մէջ մեր նախորդ աւուր գաղափարներ խառն ի խուռն կուգան շուրջ մեր միտքը, շատ անգամ չգիտեմք, ցորչալի տեւէ մեր քունը, թէ անոնք ո՛ւստի կուգան: Ծերունին բազմիցս կը պատմէ միևնոյն եղելութիւնները առանց գաղափար ունենալու թէ այլ անգամ պատմած է զանոնք: Երբ կը խօսինք, կը գործածենք բառեր և բացատրութիւններ զորս նոր չեմք ուսնիր, այլ սակայն չգիտեմք թէ ե՛րբ ստացած եմք առաջին անգամ անոնց ծանօթութիւնը: Նոյնպէս շատ մը գաղափարներ, որք մեր դատողութեանց և իմաստասիրութեանց նիւթն եղած են բազմիցս, կը նորոգին շարունակ մեր մտաց մէջ և մեք չեմք խորհիր

յաճախ նոցա սկզբան վրայ: Այս մէջն պարագայից մէջ միտքն ունի պարզ յղացումներ: — Շատ անգամ կը պատահի որ, երբ գաղափար մը կը յղանամ, գիտեմ թէ առաջին անգամ չէ որ կ'ունենամ զայն, բայց թէ ե՛րբ և ուր ստացած եմ զայն զառաջինն՝ ի զուր կը ջանամ յիշել: Այդ մտածութիւն ի՞նչ է թէ ուրիշին՝ չգիտեմ, և կրնամ իմա համարիլ ինչ որ փոխ առնուած է յայլմէ: Այն ատեն ունեցածս յուշարարութիւն մ'է: Նոյնպէս է՝ երբ բանաստեղծ մը կը գրէ տողեր զորս այլուր կարգացած է կամ ինքն իսկ գրած այլ անգամ, բայց չունի որոշ գիտակցութիւն զայնմանէ, երբ ատենաբան մը կը գործածէ յանգէտս փոխ առեալ խօսքի ձեւեր, երբ երաժիշտ մ'իւր շարադրութեանց մէջ կը ներմուծէ՝ իբրեւ նոր գիտեր՝ այնպիսի եղանակներ զորս յայլոց լսած է կամ ինքն իսկ ձայնագրած իւր այլ երգոց մէջ: Յուշարարութիւն մը կ'ունենամք միայն դարձեալ, երբ, պատահելով մի մարդու որոյ դէմքն մեզ ծանօթ է, չեմք կարող սակայն ըսել թէ ո՛վ է, ի՛նչ է իւր անունն և երբ չեմք յիշեր որոշ բան մ'իւր մասին: Յուշարարութիւնն տարատմ, անկատար, կէս-յիշատակ մ'է: — Մտքին մէջ նորոգուած գաղափարն ամբողջ յիշատակ մը կամ պարզապէս յիշատակ (souvenir) մ'է, երբ կը հանչեմք (reconnaitre) զայն, այն է՝ ժամանակի մը հետ կը կապեմք, մեր անցեալ կենաց մի որոշ մասին մէջ կը դնեմք զայն, որպէս և կը կապեմք զայն տեղւոյ մը հետ, դնելով միոյն մէջ այն վայրերէն յորս բաժնուած են մեր գոյութեան վայրկեաններն, ինչպէս կը ձանչեմք անձ մը, երբ կրնամք ըսել թէ ո՛վ է նա, ո՛ւր և ե՛րբ տեսած եմք զնա առաջին անգամ և դեռ կարող եմք յիշել նորա մասին բազում մանրամասնութիւններ: Կը պատմուի թէ, երբ բանաստեղծ մը Ֆոնդընէլի կը կարդար իւր մի ոտանաւոր քերթուածը, սա մերթ ընդ մերթ կը հանէր իւր գլխարկը: « Ի՞նչ կ'ընէք, հարցուց նմա միւսը. — Հին ծանօթներ կ'ողջունեմ մինչ կ'անցնին », պատասխանեց Ֆոնդընէլ: Այս վերջինն յիշատակներ ունէր, իսկ քերթողն յուշարարութիւններ: Յիշատակներն ուրեմն յղացումներ են զորս կը ձանչեմք իբրեւ նախապէս ըմբռնուած մեզմէ, որոց առար-

կայից անցեալ դոյութեան կը հաւատամք, և որոց սկիզբն ի մեզ կը գնեմք անցելոյն մի որոշ կէտին մէջ՝ ունենալով ծանօթութիւնն այն ժամանակին որ սահած է անտի մինչև յայս վայրկեան, եւ զանազան պարագայից յորոց ոմանք կը կապուին նոցա առարկայից հետ եւ այլք կը ընուն միջոցն՝ որ կը բաժնէ այդ անցեալն ներկայէն յորում եմք:

(Շարունակելի)

Ռ. Յ. ՊԵՂՊԵՆՍԵ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ⁽¹⁾

ԱՐԵԻԵԼՔ

ԵԳԻՊՏԱՑԻՔ

ԱՐՈՒԻԵՍՏՔ

Արուեստք. — Անդրիք, նկարք և ճարտարարուեստ գործիք կարի յառաջագէտ վարդապետ էին յեգիպտոս (3500 Ն. զՔս.), մինչ Հնդիկք, Պարսիկք, Հրեայք, Յոյնք և Հռոմայեցիք դեռ ի վայրենութեան էին: Ընտիր հողագործ և քաջ կտաւագործ էին. և գիտէին ոսկեղէն արծաթեղէն անօթներ, ապակի եւ յախճապակի պատրաստել:

Առ մեզ հասած հսկայ յիշատակարանք, դից հոյակապ տաճարք և գերեզմանք արդի քաղաքակրթեալ աշխարհաց ⁽²⁾ հիւսցումն կ'աղբեն:

Մեմփիս, Բրգուց, Սփիցն, և Լաբիւրիցրոս. — Եգիպտոսի առաջին թագաւորք (Մեմփեան շրջան) պարսպապատ կառուցին Մեմփիս քաղաքն որոյ աւերակաց բեկորներէն շինուեցաւ Գահիրէ: Ոչ ինչ կարի հեռի Մեմփիսէ կը բարձրանան 21 բրգուց (pyramide) որոց երեք գլխաւորներն են Քուֆուի (Քէոպս), Քաֆրիի (Քէփրէն) եւ Մէնկէրիի, Դ. հարստութեան համանուն արքայից գերեզմաններն: Մեծագոյնն ունի 147 մէր բարձրութիւն, որոց շինութեան համար 100.000 գործաւորք աշխա-

տեցան 30 ամ: Սորա ստորոտը կայ հսկայազործ Սփիցն, — առիւծի մարմնոյ վերայ կուսի գլուխ — որ նորածաղ արեւոյ խորհրդանշանն էր, 33 մեդր երկայնութեամբ, 25 մեդր բարձրութեան վերայ: Եգիպտացւոց գերեզմանք, նախ, բուրգեր էին, ապա ստորերկրեայ կամ լերանց մէջ մէջ փորուած խուռչներ: Մէն մի սերունդ ունէր յատուկ դամբանարան, մերձ ի քաղաքն կենդանեաց: Գերեզմանք կը կոչուէի Մահաֆալ կամ Նեկրոպոլիս (Nécropole), որ աւելի ճոխ էր և ընդարձակ քան գիւնդանեաց քաղաքն:

Մերիսեան լճին եզրը կը բարձրանայր, ի հնունն, Լաբիւրիթոսը (Լոբ-ռօ-հունիթ, տաճար առ մուտս լճին), պատմական ստորերկրեայ պալատն մեծատարած:

Տաճարք եւ Թէբէ. — Եգիպտացիք դից համար հոյակապ եւ վեհաշուք տաճարներ կը շինէին: Տաճարք կը պարունակէին փառաւոր սրբարաններ՝ դից ընտկարան, օթեաններ քրմաց, շտեմարան, պարտէզ, այլովքն հանդերձ:

ԺԱ. հարստութենէն սկսեալ մայրաքաղաքն և քրմաց աթոռն էր Թեբէ⁽¹⁾, 1500 ամ: Սորա հիստքանչ աւերակք կը տարածուին Նեղոսի երկու եզրը, 12 քիլոմէթր տարածութեամբ: Գետոյն ձախ ափը կը բարձրանան պալատ և տաճարք, իսկ աջ ափը՝ երկու աւանք, Լուկսոր եւ Կառնակ. կիսով ժամաւ հեռի ի միմեանց, հնոյն Թէբէի աւերակաց վերայ: Լուկսոր և Կառնակ կը միանան երկկարգեան սփինքներով: Ի Կառնակ աւերակաց մեծատարածն է Ամմոնի տաճարն, 2300 մեդր շրջապատով, 102 մեդր երկայնութեամբ և 53 մեդր լայնութեամբ 134 սիւներու վերայ: Տաճարին առջև կան երկու մեծաշէն դրունք (pylône), որոց առջնութիւն կը բաժրանան երկու կոթողք (obélisque), սրածայր ոսկեփայլ: Յրանսա, 1831 ին, Լուկսորէն փոխադրեց կոթող մի որ այժմ կը գտնուի ի Գոնդորտա հրապարակին՝ որ ի Փարիզ:

Արձանագործութիւն. — Եգիպտացւոց արձանագործութիւնը բնութիւնն ընդօրինակեց. անդրիք կը ներկայացնեն կենաց այլազան պատկերները: Իսկ ԺԱ. հարստու-

(1) Տես թիւ 18

(2) Երկու քաղաքակրթեալ աշխարհ կը հաշուեն գիտունք: Այսր — Ատլանտեան [Եւրոպա] և Անդր — Ատլանտեան աշխարհ [Ամերիկա] — Հայագէտն Ֆէլքս Նեյլ, Հնդկաց գրական շրջան, 66:

[1] Թէբէ կը կոչուի նաև Բա-Ամուն, Նօ-Ամուն, Մեծ Գիստպոլիս, Թաբիթ և Աբիթ:

թեան ժամանակ ազատ չէր արձանագործութիւնը մարդկան մարմինը ամբողջ ներկայացնել այլ որչափ կը ներէր կրօնական օրէնքը: Լուսիի հնութեանց թանգարանը կան բազմաթիւ եգիպտական անդրիք:

Նկարչութիւն. — Եգիպտացիք յոյժ թանձր գոյն կը գործածէին. մինչ 5000 ամ վերջը անեղծ, թարմ և յայլուն մնալ նշկարաց: Բայց ծանօթ չէր նոցա խառնուրդ գոյնը, ոչ ստուերն և ոչ հեռանկարը: Նշկարչութիւնը արձանագործութեան նման կրօնական կանոնաց ենթարկուած և միակերպ էր:

Գրականութիւն. — Եգիպտացւոց գերեզմանաց մէջ, մանաւանդ ի ձիգէ հնախոյգը ոչ միայն գտան բժշկական, մոգական, բանաստեղծական և գրական երկասիրութիւններ, այլ և ճանապարհորդութեան և վէպերու հատակոտորներ, այլովքըն հանդերձ: — Մարբեթ, 68 — 80:

Վախճան Եգիպտական Բաղադրութեան. — Եգիպտացիք պահեցին՝ ճեշաց նման՝ իրենց սովորութիւնը, կրօնքն և արուեստն, նոյն իսկ իրենց հզօր ինքնակալութեան կործանմանէ վերջ: Իբր հպատակ Պարսից, Յունաց և Հռոմոց՝ Եգիպտացիք հաստատաբար աւանդապահներ եղան իւրեանց հին բարուց և վարուց, մեհենադրոջներուն, մոմիայներուն, նուիրական անասնոց, (1) այլովքն հանդերձ: Իսկ Եգիպտական քաղաքակրթութիւնը տակաւ մարեցաւ մեր թուականին Բ. և Գ. դարուն:

Աղբիւրք Եգիպտական Բաղադրութեան պատմութեան. — Լընուստ, Հին պատմութիւն Արեւելեան ժողովրդեան: Մարբեթ, Հին պատմութիւն Արեւելեան ժողովրդեան. — Վան Տէն Պէրի, Փոքր հին պատմութիւն. — Բէաօ, Պատմութիւն արուեստից ի հին դարըս. — Իզանկէ, Ճանապարհորդութիւն յԱրեւելս, Սիւնայի եւ Տիւրքմէն, Պատմութիւն Բաղադրութեան. — Փ. Ֆանսէն Գ. Տարի Աշխարհագրութեան և Գոգրաֆիք Աշխարհագրութիւն:

[1] Քրիստոսէ դար մը յառաջ, Հռովմայեցի քաղաքներ մը յԱլեքսանդրիա ոպանած էր կատու մը. ժողովրդը յուզուեցաւ, ձերբակալեց սրբապիղծն, եւ հակառակ թագաւորին ազախանաց, սպաննեց զայն, թէ և մեծ երկիւղ ունէր յերեսաց Հռովմայեցւոց:

ԴԱԽԻԹ Յ. ԽԱԶԿԵԱՆ

ԶԱՆԱԶԱՆՔ

ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԵԱՆ (1)

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԺՈՂՈՎՐԴՈՅ ՈՐՔ ԿԱՆ ԱՐՏԱՔՈՅ ԱԶԳԵՑՈՒԹԵԱՆ ՅԱՅՏՆԵԱԼ ԿՐՈՆԻՑ

Դ. ՆԱԽԻ ԵՒԻՊՏԱՅԻՔ

Նախկին Եգիպտացիք, որոց քաղաքակրթութիւնը կը բարձրանայ մինչև 2,000 ամ նախ քան զՔրիստոս, շատ նմանութիւն ունին Հնդկաց հետ: Հանգոյն Հնդկաց, Եգիպտացիք ևս բաժնուած էին դասակարգերու: Քուրմք և գինուորք կը կազմէին երկրին ազնուականութիւնը: Նոցա և արհեստաւորաց, հովուաց, նաւավարաց և վաճառականաց ժողովրդական դասակարգին մէջտեղ կար անդունդ մը անանցանելի: Ժողովրդեան այսպէս դասակարգերու բաժանումը, ինչպէս ի Հնդկաստան, պատճառ եղած էր որ իւրաքանչիւր դասակարգ իւրեան յատուկ կրթութիւն մը ունենար: Աւելին կար. մէն մի դասակարգ կը բաժնուէր այնչափ գործաւորաց դասերու որչափ աշխատութեան ճիւղ կը պարունակէր. և հարկ էր որդին իւր հօր արհեստը գործէր: Ընկերական այս կազմակերպութիւնը սա օգուտը կ'ընծայէր որ իւրաքանչիւր որդի կրնար վաղաքոյն ուսանիլ իւր արհեստը հայրենի յարկին տակ, և այսպէս մեծ ճարտարութիւն ըստանալ իւր մասնագիտութեան մէջ, եթէ լաւ օժտուած էր ի բնուստ: Բայց, եթէ այս գրութեամբ մասնագիտութիւնը կը շահէին, ամբողջութիւնը իւր ներդաշնակութեան կը կորուսանէր, և հանճարը որ նորանոր ուղիներ կը հորդէ, որ կ'ըստեղծէ, կ'այլաճեւէ և կը բանայ նոր հորիզոններ, գոգցես կալ ու կապ եղած կաշկանդուած էր Եգիպտական այս օրէնադրութեան մէջ, որ կուտային քաղաքակրթութեան իւր հիմը, իւր կանոնը և իւր սահմանները:

Սակաւ են իրիւրոտիայական և կրօնական

(1) Տէր թիւ 17

սկզբունքներ որք հիմունքն էին եգիպտական օրէնադրութեանց: Քուրմք, որք գիտութեան առանձնաշնորհութիւնը ունէին և ի ձեռն գիտութեան կը վարէին զեգիպտոս, հոգ կը տանէին խորհրդաւոր քօղով մը ծածկուիլ որպէս զի մէկը չկարենայ առնուլ իրենց իշխանութիւնը իրենցմէ: Իրենց համար մասնաւոր գիր մ'ունէին, սքալտրօւմֆ, մինչդեռ բուն եգիպտական գիրն ժողովրդեան համար կը գործածուէր: Կը ներխայտնէին կրօնքը խորհրդաւոր նշաններու տակ զորս ժողովուրդը աստուածներ կը համարէր: Սակայն թագաւորները առաւել կամ նաւազ քրմաց գիտութեանը տեղեակ և ծանօթ էին, ինչպէս նաև քրմաց ընտանեաց անդամները: Մովսէս Փարաւոնի աղջկէն որդեգրեալ, եգիպտացոյ բոլանդակ գիտութեանց վարժեցաւ (Գործք Առաք. Ե. 22): Եւ այս գիտութիւնը բաւական կարեւոր էր: Եգիպտացիք (քրմաց դասակարգը) կը մշակէին փիլիսոփայութիւնը, պատմութիւնը, բնական պատմութիւնը, բժշկութիւնը, աստղաբաշխութիւնը, աստեղագիտութիւնը և մոգութիւնը: Այս վերջին գիտութիւնը շատ մշակուած ըլլալու էր եթէ ի նկատ առնունք այն գործերը զոր կատարեցին Փարաւոնի մոգերը Մովսէսի առջեւ. գաւազանները կը փոխէին յօժ, ջուրը՝ յարիւն, ևն: Կոթողները, ջրանցները, բուրգերը կը վկայեն եգիպտացոյ խելամուտութեանց յուսողութեան, ի մեքենագործութեան, ի ճարտարապետութեան և ի քանդակագործութեան ևն:

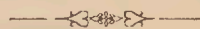
Եգիպտացոյ կրօնական սկզբունքներն ունէին խիստ բան մը որ կ'ազդէին մանկանց դաստիարակութեան վրայ: Արդարեւ զանազ շէն լքաներ, ինչպէս այլ և այլ երկրաց մէջ նոցա կեանքը նուիրական էր, բայց բնական դպցն խնամք կուտային նոցա: Գրեթէ մերկ կը շրջէին, բոկոտն, բաց և գերծեալ գլխով: Իւրեանց սնունդը շատ պարզ էր: Մոխրոյ մէջ խորովեալ Պասիրոսի սրտուկը (moelle) կուտային նոցա, և կամ ուրիշ ջրային տունկեր: Մանկան մը ամբողջ տարին գինը, մինչեւ ի պատանեկութիւն, 20 տրախմի կը հասնէր, այսինքն 100 դահեկանէն պակաս: Դպրոցաց մէջ կ'ուսուցանէին նոցա կարդալ և գրել Աստուածայինն Թո Յ, գտակ այս արուեստին,

կը կարծէր այսու իմաստուն և ուշիմ գործել եգիպտացիները: Թերացի թագաւոր մը, Թամոս, համարձակեցաւ յետոյ ընդգիմարանել նմա բաւական նշանաւոր խօսքերով զորս արժան է յառաջ բերել. «Այս գիւտը, կ'ըսէ, օգնեց մուացութեան այն իրաց զորս պէտք էր գիտնալ, քանզի արտաքին նշաններու յանձնուեցան անոնք որոնք պարտէին քանդակուած ըլլալ յիշդութեան մէջ: Ուրեմն ինչ որ հնարեց թոս չէ միջոց քաջ ևս յուշ ածելու, այլ միջոց ի մուացոնս դարձնելու. աշակերտք պիտի ունենան արտաքին պատկերն իմաստութեան կանոնաց, փոխանակ զիմաստութիւնն յինքեանս ունենալու. պիտի երևին բազմահմուտ, և սակայն պիտի մնան տըգէտ:» Գրութեան և ընթերցման հետ կ'ուսուցանէին նաև թուարանութիւն: Այս ճիւղը հետաքրքրական խաղերով կ'ուսուցանէին: Մանկունք կ'ընդունէին որոշեալ թիւ մը խնձորներու, ստակներու, ոսկեղէն՝ արծաթեղէն՝ պղնձեղէն կամ ուրիշ մետաղէ, անօթներու. ընդհուպ իւրեանց մէջ տեսակ տեսակ կ'ախներ կը ծագէին յորս բաժնուած աւարկայներէն կը շահէին կամ կը կորսնցնէին: Բայց թուարանութիւնը, ինչպէս կը գիտէ Գրամէր, եգիպտացիները, ինչպէս Փիւնիկեցիները եւ ուրիշ ժողովուրդները, աւելի խորամանկ ըրաւ քան թէ իմաստուն: Զարգացուց ի նոսա շահու և արծաթոյ ծարաւը, և բոլոր այն մոլութիւնները որք կը բղթին անտի: Կնոջ վիճակը աւելի լաւ էր յեգիպտոս քան Ասիոյ զանազան ժողովրդոց մէջ: Քուրմերը գոնէ չէին համարձակեր մէկ կինէ աւելի ունենալ: Եւ, զարմանալի բան, այրը պարտ էր կարգադրել տան իւրերը, մինչդեռ կինը շուկայ կ'երթար եւ առեաւոր կ'ընէր: Ըստ Դիոգորի, թուի թէ կինն աւելի մեծարանք կը վայելէր քան այրն: Դերերու այս փոփոխումը պարտ էր ունենալ ազգեցութեան մը մանկանց դաստիարակութեան վրայ. աւելի հօր պաշտօնն էր քան մօրն մեծցնել զանոնք յօրէն անտի ծննդեան իւրեանց:

ԺԻԻ, ԲԱՐՕԶ

Թարգմ.

Մ. ԱՍԻՍԱՆՅԱՆ

Մ Ա Ն Կ Ա Վ Ա Ր Ժ Ա Կ Ա Ն

Մարգ ա'յնքան կ'ուսուցանէ որքան կ'ուսանի. նա որ կը դարձի ուսանելէ եւ ինքզինքն մեակելէ անկարող կը լինի զայս մը՝ ցակելու :

ՏԻՍԻՐՈՎԵԿ

ԸՆԴԼԱՅՆՈՒՄՆ

Ուսուցիչ մի կարէ գիտուն չլինել բաւին ընդարձակագոյն նշանակութեամբ, բայց պէտք է որ իւր միտքն բարձրէն տեսնէ այն ուսումն զոր կ'աւանդէ, ըմբռնէ անոր ընդհանուր առնչութիւնքն և որոշէ անոր գլխաւոր կէտերն, առանց ասոր, նա չպիտի կրնար տալ իւր ուսուցման ո'չ յատկութիւն, ո'չ հրապոյր և ո'չ մանուսանդ այն պարզութիւնն որ հարկաւոր է մատաղ և եռանդուն մտքեր յանկուցանելու և ուշադիր ընելու համար :

Արդ, ա'յն տեսն մարդ ամենէն աւելի կարող է պարզ ըլլալ՝ երբ ճշմարիտ համոթիւն մ'ամբարած է, և այն ժամանակ ո'չ միայն կարող կը լինի իւր ծանօթութեանց մէջէն քաջ ընտրել զայնս որ հարկաւոր և օգտակար պիտի լինին մեր ունիդորաց, այլ և պիտի գիտնայ ներկայացնել նոցա զայնս, ա'յն չափով որ կը ներէ նոցա խմբական զարգացման աստիճանն :

Տալ կրթութեան իւրաքանչիւր մասին իւր ընդարձակութիւնն ու յատկագիծ, ուսուցման այլ և այլ ճիւղերն այնպիսի՝ եղանակաւ մի յօգել, խառնել որ փոխադարձաբար միմեանց ոյժ, նեցուկ լինին, ո'չ ուսումն, ո'չ խոտորումն ընել, ո'չ ալ պակասներ թողուլ, խորաթափանց ուշադրութեամբ մի գիտել մանկան մտային կարողութեանց զարգացման ընթացքն, մէկ կողմէն կանոնաւոր կարգի մի հետեւիլ, բայց միւս կողմէն ա'յնպիսի բնական և իւրըր ինքնաբեր ձև մ'առնուլ ուսուցանելու որ կարգը աննշմարելի ըլլայ. ահա աղիկ կարեւոր մի մասն մանկավարժ ուսուցչին գիտարին գիտութեան :

Որպէսզի ուսուցումն լինի ինչ որ պարտի լինել՝ հարկ է ուրեմն որ ուսուցիչն կանոն դնէ իրեն չուսուցանել երբեք բան մի՛ մինչև որ նորա վերայ լաւ մտածած, զայն լաւ հասկցած և ճշմարիտ դատած

չլինի. այսպէս ստացեալ գիտութիւնն անտարակոյս պայծառօրէն բացատրելու և գրաւիչ ընելու ալ կարող կը լինի մարդ. սակայն այս արդիւնքն ձեռք բերելու համար՝ հարկ է աշխատիլ :

Երբ ոք կը հրահանգէ զայն, միշտ պէտք ունի ինքզինքն հրահանգելու. պէտք է որ մարդ կարենայ ըսել Սոլոնի նման, « Ուսանելով կը ծերանամ » :

Առաքինութեան և բարոյական կատարելութեան ուղւոյն մէջ, կ'ըսեն յաճախ, նա որ յառաջ չդիմեր՝ յետոյ կը նահանջէ : Կարելի է նոյնն ըսել նաև ա'յն ուսուցչին համար որ կը շատանայ ա'յն հմտութեամբքն զորս ստացած է երբեմն, և որ, վըստահ իւր անձին վերայ, կը կարծի թէ իւր բովանդակ կենաց մէջ, կը պահէ զայն՝ ամէն օր զայնս դասախօսելով : Այս օրինակ դրութեան մի հետեւանքն են մոռացումն, աւանդամոլութիւն, գիտական ըստորնութիւն, անկումն :

Բաւական չէ քաջ գիտնալ ինչ որ նախակրթական ուսումն ընթացքին կը վերաբերի. պէտք է միանգամայն ունենալ բարձրագոյն կարգի խնդրոյ հետաքրքրութիւն : Սովա'ւ ահա կը ճանչցուն լուսաստուորեալ մտքերն : Ուսուցչութեան ասպտիկին մէջ առաւել քան այլուր ճշմարիտ է Միչլէի սա՛ խօսքն, « Պէտք է որ մարդ սաւառնաթեւ ամբարձած՝ վերէն նայի իւր գործին վերայ : Հարկ է գիտնալ չա'տ աւելի » և ինչ որ կայ աւելի վեր, աւելի վար, և՛ ինչ որ կայ քովը և չորս կողմը, պարփակել իւր աւարկայն և անոր տէր լինել :

Իրականապէս լաւ ուսուցիչ մի լինելու համար, տեղեակ, քաջահմուտ մնալու համար՝ հարկ է ուրեմն անդուլ ուսանել, քանզի, որպէս կ'ըսէ Տիսթըրվէկ, և շատ ճշգրտութեամբ, « դպրեւոյ՛ ուսանելէ եւ ինքզինքն մեակելէ՝ անկարող կը լինի մարդ մը՝ ցակելու զայս » :

Մտաց համար նոյնն է ինչ որ երկաթին համար. ի՞նչ ժանգոտի՛ երբ թողուի անգործ, բայց ո'րչափ գործածուի՛ ա'յնքան կը փայլի նա և ա'յնքան առաւել սիրելի կը լինի զայն գործածել : Սովորութիւնն նոյնպէս ունի միեւնոյն ազդեցութիւնն ուսուցչաց կենաց մէջ՝ ինչ որ մանկանցն :

Բարեբախտաբար մտաց բոլոր կրթութիւն-
քն կը լինին ունակութիւնք, այսինքն կը
բերեն զմեզ գործելու կարի արագ և յոյժ
լաւ, գրեթէ առանց մտածելու, ինչ որ
յառաջագոյն կ'ընէինք դժուարաւ միայն,
բաւական գէշ, և ուշադրութեան մեծ
նգամբ:

Ուսուցիչն ուրեմն պիտի ուսանի ա'յն-
քան աւելի լաւ՝ որքան ուսանի առաւել,
և, հետևաբար, պիտի ուսուցանէ ա'յնքան
աւելի դիւրութեամբ՝ որքան առաւել ու-
սուցանէ:

Ուսուցչի մ'անձնական աշխատութիւնն
կարէ երկու առարկայ ունենալ. նա կարէ
նպատակ ունենալ իւր դասին պատրաս-
տութիւնն կամ անձնական ուսումնասի-
րութիւն:

Դասին պատրաստութիւնն կարի հար-
կաւոր է: Ուսուցիչ մ'որ կուգայ իւր ա-
շակերտաց առջեւ՝ առանց կտնիստ ընտ-
րած լինելու իւր դասախօսութեան նիւ-
թըն, տալիք պարտականութիւնքն, որ
իւր գրքին կը վստահի՝ մնացեալ տեղէն շա-
րունակելու համար, այնպիսին դաստիա-
րակի անուան անարժան ոք է: Պատրաս-
տութիւնն միայն ուսումնասիրելի հատ-
ուածոց և դասուց ընտրութեան մէջ չը
կայանար, այլ ա'յն ամէն բանի մէջ որ ա-
նոնց կը վերաբերի, այլ ա'յն ամէն բանի մէջ
որ անոնց կը վերաբերի, այն ամէն բանի մէջ
որ կարեւոր է զուսումն պայծառ, հրա-
պուրիչ, պատկանաւոր և օգտակար գոր-
ծելու: Ուսուցիչն անշուշտ չպիտի ըսէ ա-
մէն ինչ որ գիտէ, այդ չափազանց կը լի-
նէր. այլ ի'նչ որ նա գիտէ աւելի՝ պիտի
օգնէ իրեն լաւագոյնս խմանալու, կարգա-
ւորելու և բացատրելու զոր ինչ պատշաճ
է աւանդել աշակերտաց, արդար չափովն
պատասխանելու անտկնկալ հարցմանց, եւ
վերջապէս ամբողջ դասախօսութեան մէջ
զանազանութիւն, օգեւորութիւն և կեանք
դնելու:

Ըստ պատշաճի պատրաստելով իւր դասն,
վարպետը շուտ ուսուցանելու արուեստին
վերաբերեալ իւր ունեցած գիտութիւնն ալ
առաւել և'ս պիտի գործցնէ նորանոր եղա-
նակներ պիտի դառնէ առաւել պայծառաւա-
րել ճիշդ, ի մի բաւ, լաւագոյն քան յառա-
ջագոյն գործածուածներն, պիտի յիշէ ինչ
որ պէտք ունի մասնաւոր բացատրութեանց

և պիտի խուսափի այսպէս խարխալում-
ներէ և անստուգութենէ որք ամէն ավի
յաւիոյ դասաւանդութեան բաժինն են:
Այդ պատրաստութեան ինքն ևս պիտի
օգտի ապա իւր աշակերտաց չափ, և ևս
առաւել, ո'չ միայն իմացականութեան
բոցն չպիտի մարի յինքեան, այլ ստանձ-
նեալ հանապազօրեայ գործոյն հրապոյրն
մէն մի օր նոր կենդանութիւն պիտի ըս-
տանայ ձգան տակ՝ ինչպէս վառարանի
հուրն մի նոր շունչի տակ:

Սակայն, դասի պատրաստութեան
յառաջ եկած առաւելութիւնքն ո'րքան և
մեծ լինին՝ մանկավարժ ուսուցիչն պարտի
ուրիշ առաւելութիւններ որոնել, և անձ-
նական ուսումնասիրութիւնն է որ պիտի
հայթայթէ նմա զայն:

Ո'չ միայն այսու իւր միտք պիտի ստա-
նայ ա'յն ճոխութիւնն, աշխոյժն և յղաց-
ման արագութիւնն զոր նոքա՝ միայն ու-
նին որք կ'ուսումնասիրեն և շատ կ'աշ-
խատին գրչով կամ ընթերցմամբ, այլ բա-
զում և այլազան նոր բաներ ուսնելով՝
դիւրութիւն պիտի ունենայ դիտցածը
սովորածովը պահելու:

Ընթեանուլ, ահաւաղիկ գերագոյն մի-
ջոցն ինքնակրթութեան, բայց պէտք է
կարգաւ գրիչ ի ձեռին, կարեւորագոյն
կէտերու ամփոփումներ նշանակել և միայն
իւր յիշողութեան չվստահիլ:

Այս եղանակն բոլորովին գործնական է
և ուղղակի, բայց կայ մի ա'յլ եղանակ,
որով նոյնպէս լաւ ուսուցանել կը յաջողի
ուսուցիչն, և այդ է ստեղծել իրեն իտէալ
մի, նպատակ մի հասնելու:

Կուգէ՞ նա, օրինակի համար, որ, այս
ինչ օրն իւր աշակերտք ստանան այս կամ
այն ծանօթութիւն, որ այս կամ այն
պարտականութիւնն կատարելու կարող լի-
նին, պիտի աշխատի նա շատ աւելի արի-
ութեամբ և լաւագոյն ևս պիտի պատրաս-
տէ իւր դասն, քան որչափ պիտի ընէր,
եթէ չունենար իւր աչաց առջին նպատակ
մի հասնելու:

Նոյնը պիտի լինի: Եթէ, առաջագրելով,
ի վերջ տարւոյն աշակերտներ ներկայել
վկայագիր ստանալու, մտադրէ ուսանողաց
որով թիւ մի կարողացնել քննութեանց
մէջ յաջողելու:

Իւսկէւտոր
Պերպ. վարժարան

Լ. ՇԱՍԴՈ

(Թարգ.)

Ա ՓԱՇԱԿԱՆ

Արսոնասէր Ա. ՍԱՔԱՅԵԱՆ

Տնօրէն—Խմբագիր

ՄԻՋՐԱՆ ԱՍՔԱՆԱՁ

Տպագր. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Կ. Պօլիս, Էսկի Ջապիէ հասցէսի, 61.